

Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania

Pod redakcją naukową
Wiesława Pływaczewskiego, Aleksandry Nowak, Moniki Porwisz

Szczytno 2017

Recenzent:
dr hab. Denis Solodov

Redakcja Wydawcy:
Małgorzata Bukowska
Robert Ocipiński

Projekt okładki:
Agnieszka Kamińska

ISBN 978-83-7462-544-9
e-ISBN 978-83-7462-545-6

Druk i oprawa:
Dział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie
12-100 Szczytno, ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 111
tel. 89 621 51 02, fax 89 621 54 48
e-mail: wwip@wspol.edu.pl
Objętość: 18,33 ark. wyd.

Spis treści

Wstęp	7
 <i>dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM</i>	
Przeciwdziałanie zorganizowanej przestępczości przeciwko światowemu dziedzictwu przyrodniczemu — na przykładzie branży oleju palmowego	9
 <i>doc. JUDr. Stanislav Križovský, PhD</i> <i>Ing. Jozefína Drotárová</i>	
Roma and environmenta case study — Community Rudňany.....	27
 <i>dr hab. Jacek Dworzecki, prof. WSPol</i>	
Zarys działań podejmowanych na rzecz ochrony środowiska naturalnego na terenie Republiki Słowackiej.....	37
 <i>dr hab. Izabela Nowicka, prof. WSPol</i> <i>dr Aleksandra Nowak</i> <i>doc. Magdaléna Ondicová, PhD</i>	
Badanie ankietowe dotyczące świadomości prawnej w zakresie ochrony i praw zwierząt.....	59
 <i>Grzegorz Ignatowicz</i>	
Regulacja prawna handlu dzikimi zwierzętami i roślinami z uwzględnieniem orzecznictwa i aktów prawa międzynarodowego.....	77
 <i>dr hab. Małgorzata Szwejkowska, prof. UWM</i> <i>dr Wojciech Truszkowski</i>	
Przestępstwo znęcania się nad zwierzętami w świetle ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt	89
 <i>Szymon Michał Buczyński</i>	
Przestępstwa przeciwko środowisku przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym.....	105

dr Joanna Narodowska

Przeciwdziałanie kłusownictwu rybackiemu w świetle badań..... 129

dr Monika Kotowska

dr Maciej Duda

**Przestępstwa przeciwko środowisku w województwie warmińsko-
-mazurskim w ujęciu fenomenologicznym** 147

dr Agnieszka Sadło-Nowak

**Zwierzę jako znamię strony przedmiotowej na podstawie
wybranych wykroczeń.....** 169

Sebastian Solecki

**Kilka uwag o możliwości stosowania środków probacyjnych
wobec sprawców przestępstw związanych z CITES.....** 179

dr Agnieszka Choromańska

**Status pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwo znęcania się
nad zwierzętami. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego
z 16 stycznia 2014 r. (VKK 370/13).....** 197

dr Monika Porwisz

**Udział w postępowaniu karnym organizacji społecznych
działających na rzecz ochrony zwierząt.....** 207

dr Mariusz Róg

**Kara pieniężna za usunięcie drzew lub krzewów z terenu
nieruchomości** 225

Bogdan Meina

Jolanta Surawska

**Działalność kontrolna Inspekcji Ochrony Środowiska w zakresie
przestrzegania przepisów dotyczących ochrony środowiska** 241

dr inż. Ewa Goliś

prof. dr hab. Adam Kupczyk

**Problemy funkcjonowania sektorów biopaliw transportowych
w Polsce** 251

dr hab. inż. Elżbieta Zębek

Prawne i organizacyjne instrumenty przeciwdziałania nielegalnej gospodarce odpadami 267

dr Paweł Łabuz

dr Mariusz Michalski

Aspekty prawno-kryminologiczne przestępczości zorganizowanej w zakresie gospodarowania odpadami medycznymi i komunalnymi 289

Magdalena Siemaszko

Gabriela Jarzębowska

Etyka ochrony zwierząt w ochronie przyrody — konflikt dyskursów i szukanie rozwiązań na przykładzie problemu gatunków inwazyjnych..... 299

dr Tomasz Tadeusz Majer

Klaudia Łuka

Przemysłowy chów trzody chlewnej — uwarunkowania prawne i próby ich omijania..... 319

dr Dorota Mocarska

Weganizm. Ochrona środowiska na talerzu..... 331

Jakub Bryk

Zupa z płetwy rekina — upodobania kulinarne a ochrona zagrożonych gatunków 343

Wstęp

Publikacja, którą przekazujemy czytelnikom, jest owocem międzynarodowej konferencji zatytułowanej „Międzynarodowa przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu współczesnym wyzwaniem dla organów ścigania. 25 lat CITES w Polsce”, która odbyła się w dniach 15–16 czerwca 2015 r. w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. Była to pierwsza w WSPol w Szczytnie konferencja poświęcona tej tematyce. Jej współorganizatorami były: Wydział Administracji Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Biuro Służby Kryminalnej Komendy Głównej Policji. Konferencję objął patronatem Zastępcą Komendanta Głównego Policji nadinsp. Mirosław Schossler.

W obradach aktywny udział wzięli m.in. przedstawiciele: Instytutu Bezpieczeństwa, Prawa i Prewencji Kryminalnej Wyższej Szkoły Zarządzania Bezpieczeństwem w Koszycach, Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Wojewódzkiego Warmińsko-Mazurskiego Inspektoratu Ochrony Środowiska, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Środowiska, prokuratury, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Komendy Głównej Policji, jednostek terenowych Policji, Centralnego Biura Śledczego Policji, izb celnych oraz urzędów marszałkowskich. Licznie reprezentowane było również grono naukowców — swoich przedstawicieli miały: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet SWPS, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Nie do przecenienia był również udział w konferencji reprezentantów organizacji pozarządowych, m.in. Stowarzyszenia Otwarte Klatki. Oni to o dobro zwierząt i środowiska naturalnego walczą na pierwszej linii frontu, często też są inicjatorami postępowań przeciw osobom i instytucjom przyczyniającym się do krzywdy zwierząt oraz są najbardziej oddanymi adwokatami naszych „braci mniejszych”.

Udział w konferencji tak szerokiej reprezentacji podmiotów zaangażowanych w problematykę ochrony środowiska zaowocował bardzo różnorodną, ale — mamy nadzieję — przez to jeszcze ciekawszą tematyką publikacji zawartych w niniejszej monografii. Wiele zamieszczonych tu artykułów ma walor praktyczny, ale nie zabrakło również wypowiedzi

ogólnych, analizujących współczesne prawo ochrony środowiska, które jest obszernym zbiorem przepisów administracyjnych, karnych, cywilnych i międzynarodowych, łącznie mających realizować jedno z podstawowych zadań państwa, jakim jest zapewnienie obywatelom bezpiecznego środowiska naturalnego.

Ważnym głosem w dyskusji na temat ochrony środowiska jest również analiza roli człowieka jako jego elementu, który w największym stopniu odpowiada za jego kondycję i na którym spoczywa prawny i moralny obowiązek jego ochrony. Liczymy na to, że niniejsza monografia dotrze do szerokiego kręgu zainteresowanych oraz będzie stanowić źródło informacji i analizy zjawiska.

Redaktorzy

Przeciwdziałanie zorganizowanej przestępczości przeciwko światowemu dziedzictwu przyrodniczemu — na przykładzie branży oleju palmowego

Streszczenie. Autor wymienia oraz charakteryzuje główne zagrożenia kojarzone z ochroną światowego dziedzictwa przyrodniczego (tzw. przestępczość CITES). Zawarte w opracowaniu uwagi odnoszą się przede wszystkim do sektora pozyskiwania i przerobu oleju palmowego. Pośród zjawisk przestępczych godzących w naturalne zasoby ziemi wyeksponowane zostały takie kategorie aktywności przestępczych, jak: kłusownictwo, korupcja, przemoc oraz nielegalne przejmowanie obszarów objętych ochroną przyrodniczą. W artykule zostały także przedstawione najważniejsze propozycje dotyczące przeciwdziałania zjawisku zorganizowanej przestępczości skierowanej przeciwko środowisku naturalnemu.

Słowa kluczowe: przestępczość przeciwko chronionym gatunkom dzikiej fauny i flory, przestępczość zorganizowana, kłusownictwo, korupcja, przestępczość związana z działalnością międzynarodowych koncernów, nielegalny rynek oleju palmowego

Wprowadzenie

Branża oleju palmowego należy dziś do najbardziej rozwijających się sektorów światowej gospodarki¹. Wraz ze wzrostem konsumpcji artykułów spożywczych, bazujących na surowcu pozyskiwanym z palmy olejowej, rośnie także zapotrzebowanie na ten surowiec. Ponadto olej palmowy wykorzystywany jest coraz szerzej w produkcji ekskluzywnych kosmetyków, a także stanowi dodatek do biopaliw. Jak podkreślają analitycy rynkowi, dotychczasowe plantacje palmy olejowej nie są w stanie zabezpieczyć dostaw surowca dla koncernów wspomnianych branż. Zatem lokowanie kolejnych monokulturowych upraw, zdaniem potentatów tzw. palmowego rynku, staje się koniecznością. Powstała sytuacja zachęca plantatorów do poszukiwania nowych miejsc usytuowania plantacji. Często lokalizacje te naruszają obowiązujące prawo krajowe i konwencje międzynarodowe,

¹ Por. UNODC, *Wildlife and Forest Crime. Analytic Toolkit*, New York 2012, s. 34 i nast.

powodując jednocześnie dewastację środowiska naturalnego. Przy okazji dochodzi także do popełniania innych przestępstw, takich jak kłusownictwo, korupcja, przemoc wobec strażników przyrody, niszczenie naturalnych siedlisk dzikich zwierząt itd. Oznacza to, że w przypadku tak specyficznego przedmiotu ochrony, jakim jest światowe dziedzictwo przyrodnicze, mamy do czynienia ze swoistym konglomeratem zorganizowanych działań przestępczych. Można je identyfikować nie tylko z klasyczną przestępczością przeciwko chronionym gatunkom dzikiej fauny i flory (przestępczość CITES), lecz także z tzw. przestępczością leśną (*forest crime*) oraz przestępczością kojarzoną z działalnością światowych koncernów przemysłowych². W tym ostatnim przypadku chodzi o niedozwolone praktyki odnotowywane głównie w branży spożywczej, farmaceutycznej, paliwowej, drzewnej, meblowej oraz kosmetycznej. W obszarze zainteresowania organów ścigania pozostają również niektóre segmenty rynku suplementów diety, bazujące na komponentach objętych ścisłymi zakazami konwencji waszyngtońskiej³.

Staraniom o zapewnienie koncernom przemysłowym niezakłóconych dostaw oleju palmowego towarzyszy zjawisko poufnych porozumień pomiędzy legalnym rynkiem pozyskiwania i przerobu oleju a nielegalnym podziemiem, przybierającym coraz częściej formę zorganizowanych struktur przestępczych⁴. Organizacje te kierują lokalnymi gangami odpowiedzialnymi za zapewnienie siły roboczej, karczowanie lasów, usuwanie z zajmowanych obszarów ich pierwotnych mieszkańców oraz za ochronę bezprawnie przejętych terenów. Natomiast do zadań liderów organizacji przestępczych, na co zwraca uwagę Rob White, należy m.in. korumpowanie przedstawicieli władzy oraz podtrzymywanie nieformalnych kontaktów z przedstawicielami poszczególnych firm oraz koncernów⁵. Geografia pozyskiwania oleju palmowego jest zróżnicowana. Plantacje palmy olejowej i towarzyszący tym uprawom przemysł pozyskiwania oleju palmowego znajdują się na kilku kontynentach. Jednakże obszarowo największe uprawy

² W. Pływaczewski, *Wprowadzenie do problematyki nielegalnych rynków* [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 11–23.

³ W. Pływaczewski, *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 3(99), s. 52–53.

⁴ M. Hall, *Exploring Green Crime. Introducing the Legal, Social and Criminological Contexts of Environmental Harm*, Vienna 2015, s. 89 i nast.

⁵ R. White, *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*, Portland 2008, s. 145 i nast.

palmy olejowej zlokalizowane są w tych rejonach świata, gdzie warunki klimatyczne zapewniają szybkie przyrosty drzew, a także — co jest niezwykle ważne — istnieją nieruchomości, które można przeznaczyć na monokulturową produkcję. Nie bez znaczenia jest również sam klimat polityczny dla tego rodzaju przedsięwzięć. Jak potwierdza dotychczasowa praktyka, zabiegi o pozyskanie przychylności polityków lub urzędników — w sprawach dotyczących uzyskania koncesji inwestycyjnych — nierzadko mają podłoże korupcyjne. Dlatego, jak podkreślają eksperci zajmujący się rynkiem oleju palmowego, korupcja należy do najbardziej groźnych zjawisk kojarzonych z tym obszarem gospodarczej aktywności. Z jednej strony podważa wiarygodność samego rynku i reprezentujących go inwestorów, z drugiej destabilizuje struktury administracyjne poszczególnych państw, tym samym przyczynia się do umacniania przestępczego podziemia. Postrzegając ten problem z perspektywy ochrony światowego dziedzictwa przyrodniczego, można stwierdzić, że ofiarą tego rodzaju przestępczych układów są nie tylko lokalne społeczności rugowane z ziem przejmowanych na plantacje palmy olejowej, lecz także cenne gatunki zwierząt, m.in. orangutany, szympansy czy też tygrysy. Pieniądze, które przejmują tzw. gangi drzewne od wielkich międzynarodowych koncernów, trafiają także do różnego rodzaju formacji rebelianckich, umożliwiając im zakup broni, amunicji oraz innego wojskowego wyposażenia. Innym źródłem finansowego wsparcia dla tych organizacji jest nielegalny handel drewnem tropikalnym oraz rzadkimi gatunkami zwierząt lub ich pochodnymi⁶.

Jednymi z największych producentów oleju palmowego na świecie są Indonezja oraz Malezja. Warto zauważyć, że palma olejowa, z której pozyskuje się wspomniany surowiec, nie jest rodzimym gatunkiem drzewa występującym w tych krajach. Została ona bowiem sprowadzona przez holenderskich inwestorów z Afryki Zachodniej w 1848 r. Natomiast pierwszą plantację zlokalizowano na indonezyjskiej Sumatrze. Obecnie Indonezja produkuje 30 mln ton oleju palmowego rocznie, co łącznie z produkcją malezyjską pokrywa 86% światowego zapotrzebowania na ten surowiec. Należy też podkreślić, że branża ta daje zatrudnienie prawie 4 mln Indonezyjczyków. Następstwem dynamicznie rozwijającego się przemysłu pozyskiwania oleju palmowego jest zjawisko legalnego bądź nielegalnego

⁶ Por. Environmental Investigation Agency, *In Cold Blood. Combating Organized Wildlife Crime*, London 2014, s. 2–21; Ch. Nelleman, I. Redmond, J. Refisch, *The Last Stand of the Gorilla. Environmental Crime and Conflict in the Congo Basin*, Arendal 2010, s. 25.

karczowania lasów pierwotnych oraz naturalnych torfowisk, co powoduje gwałtowne kurczenie się siedlisk dzikich gatunków zwierząt. Już obecnie plantacje palmy olejowej pokrywają obszar 11 mln hektarów, natomiast w niedalekiej przyszłości uprawy te przekroczą 20 mln ha. Do najważniejszych odbiorców oleju palmowego zalicza się kraje Unii Europejskiej oraz Indie. Występując na forum Parlamentu Europejskiego, brytyjski eurodeputowany Paul Brannen stwierdził: „Jesteśmy współnikami w procederze wylesiania tropików. Najsmutniejsze, że nasz rynek w założeniu ekologicznych biopaliw rośnie na wypalaniu lasów”⁷.

Ochrona lasów pierwotnych a nielegalne praktyki międzynarodowych koncernów przemysłowych

Jak wcześniej stwierdzono, zjawisko nielegalnej eksploatacji światowych zasobów leśnych, w szczególności lasów pierwotnych, z uwagi na swoją złożoność powinno być postrzegane z różnych perspektyw. Niewątpliwie w pierwszej kolejności należałoby zwrócić uwagę na silne związki tzw. przestępczości CITES z nielegalnym rynkiem artykułów konsumpcyjnych oraz kosmetycznych. Warto w tym miejscu przypomnieć, że podejmowane, m.in. przez organizacje konsumenckie oraz ekologiczne, akcje na rzecz ratowania naturalnych zasobów leśnych w znacznej mierze dotyczą problematyki ochrony lasów pierwotnych. Między innymi sukcesem zakończyły się podjęte przez te organizacje działania wymierzone w indonezyjskie firmy zajmujące się zakładaniem plantacji palmy oleistej⁸. Przykładem wątpliwej etycznie działalności międzynarodowych koncernów spożywczych, nadmiernie eksploatujących pierwotne zasoby ziemi, było m.in. zaangażowanie się znanego koncernu spożywczego Nestlé w powszechnie krytykowany przez opinię światową projekt monokulturowej uprawy palmy olejowej

⁷ <http://www.efi.int/portal/news___events/news/?bid=1969>, 15 listopada 2015 r.

⁸ Palma oleista zwana olejowcem gwinejskim jest gatunkiem rośliny z rodziny arekowatych (*Arecaceae*), ma również inne nazwy zwyczajowe, takie jak masłopalma gwinejska i olejnik gwinejski. Pochodzi z Afryki i Madagaskaru, jest też uprawiana w innych rejonach świata o tropikalnym klimacie. Główne rejony jej występowania to Demokratyczna Republika Konga, ponadto kraje Afryki Zachodniej i Środkowej, a także Azji Południowo-Wschodniej (Indonezja, Malesja) i Ameryki Południowej (Kolumbia i Ekwador). Zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Olejowiec_gwinejski>, 15 listopada 2015 r.

w Indonezji. Planowane plantacje lokalizowane miały być na obszarach pozyskanych na skutek rabunkowej wycinki lasów tropikalnych. Okazało się, że kooperantami tego koncernu były lokalne firmy drzewne, które przy wsparciu gangów przejmowały chronione prawem obszary leśne, przy okazji eliminując z nich rdzennych mieszkańców. W trakcie tego rodzaju działań dochodziło m.in. do stosowania przemocy wobec przeciwników zawłaszczania pierwotnych lasów. Na podstępnie przejętych fragmentach puszczy zakładane są plantacje palmy olejowej. Otrzymywany z tych drzew surowiec wykorzystywany jest do produkcji wyrobów czekoladowych, lodów, płatków śniadaniowych, margaryny, pakowanego pieczywa, mrożonych pizz itd. Wspomniany koncern produkuje m.in. na bazie tego produktu popularne batoniki KitKat. Odbiorcą surowca otrzymywanego z owoców palmy olejowej jest również przemysł farmaceutyczny, który wykorzystuje olej palmowy do produkcji szamponów oraz mydeł i kremów.

Należy zauważyć, że lasy pierwotne, które stanowią najbardziej wartościowy składnik zasobów leśnych, zajmują tylko 36% powierzchni ziemi. Ich areal w ciągu ostatniego dziesięciolecia zmniejszył się o około 40 mln ha. Natomiast leśne obszary chronione zajmują 13% powierzchni leśnej, co wynosi około 500 mln ha. Znaczące ubytki tych zasobów, w tym, niestety, dotyczące także lasów pierwotnych, następują także na skutek pożarów. Część z nich to tzw. pożary kontrolowane.

Zjawisko podpalania lasów pierwotnych

Pośród zjawisk przestępczych kojarzonych z działalnością inwestycyjną związaną z uprawą palmy olejowej, identyfikowanych także jako poważne zagrożenie cywilizacyjne, należy wymienić umyślne podpalenia. Wypada zauważyć, że na skutek pożarów lasów tropikalnych oraz torfowisk, odnotowanych przez indonezyjskie służby ochrony przyrody w 2015 r., doszło do poważnego zagrożenia, które przybrało rozmiary globalnej klęski ekologicznej. Dym oraz wydzielające się gazy zmusiły do ucieczki tysiące ludzi zamieszkujących tereny dotknięte pożarami w kilku krajach Azji Południowo-Wschodniej (Indonezja, Malezja, Singapur, Filipiny, Tajlandia). Zdaniem organizacji ekologicznych smog mógł przyczynić się w Indonezji, a także sąsiednich krajach, do ponad 100 tys. przedwczesnych zgonów. Pożary spowodowały również dotkliwe spustoszenia na obszarach objętych ochroną przyrodniczą, m.in. w rezerwacie Sabangau Forest na Borneo, gdzie żyje jedna z większych populacji tamtejszych orangutanów. Okazuje

się, że połowa z blisko 1,8 tys. pożarów, które odnotowano w Indonezji, ma miejsce na torfowiskach. Obszary te od lat są systematycznie osuszane i przygotowywane pod plantacje palmy olejowej. Według amerykańskiego World Resources Institute pod względem dziennych emisji gazów cieplarnianych Indonezja prześcignęła już gospodarkę USA. Zatem trudno się dziwić, że Erik Meijaard nazwał proceder podpalania lasów pierwotnych i torfowisk w Azji „największą zbrodnią na środowisku w XXI w.” Jako głównych winowajców pożarów wskazuje się, oprócz miejscowych drobnych plantatorów, wielkie koncerny agrospożywcze, które zachęcają spółki indonezyjskie do pozyskiwania nowych obszarów przeznaczanych na uprawy monokulturowe. Również przedstawiciele międzynarodowych organizacji ekologicznych uważają, że pożary te inspirowane są przez różnego rodzaju koncerny, w tym przede wszystkim przez branżę oleju palmowego⁹. Niewykluczone, co potwierdza Center for International Forestry Research, że pozyskiwanie nowych obszarów inwestycyjnych poprzez podpalanie lasów odbywa się przy cichej akceptacji miejscowych władz¹⁰.

Programy redukcji deforestacji

Jak wynika z danych organizacji monitorujących przypadki nielegalnego pozyskiwania drewna z lasów pierwotnych, znaczna jego część pochodzi z obszarów objętych ścisłą ochroną przyrodniczą. Okazuje się, że legalna i nielegalna eksploatacja obszarów leśnych w Indonezji zaczęły zagrażać unikatowym siedliskom lokalnej fauny. Na przykład tamtejsze firmy pozyskujące drewno rozszerzyły obszar swojej nielegalnej aktywności na teren Narodowego Parku Tanjung. Wspomniany park, wpisany na listę światowych rezerwatów biosfery, jest jednocześnie jednym z ostatnich siedlisk orangutana¹¹.

Na mocy obowiązującego w Indonezji prawa plantacje palmy olejowej uznawane są za obszary leśne. Klasyfikacja ta jest wprawdzie zgodna z przyjętą przez ONZ definicją lasów, jednakże ekolodzy kwestionują ją,

⁹ L. Tacconi (ed.), *Illegal Logging. Law Enforcement, Livelihoods and the Timber Trade*, London 2007, s. 208.

¹⁰ Zob. M. Kruczkowska, *Dymy nad Azją. Katastrofa ekologiczna stulecia?*, „Gazeta Wyborcza” 2015, 29 października, s. 14 i nast.

¹¹ Ch. Nellemann i in. (eds.), *The Last Stand of the Orangutan. State of Emergency. Illegal Logging, Fire and Palm Oil in Indonesia's National Park*, Arendal 2007, s. 6–8.

uznając, że obszary te nie odpowiadają definicji lasów naturalnych i tym samym sztucznie zawyżają areal lasów pierwotnych. Za podobne praktyki krytykowana jest także Malezja, która należy do czołówki państw oskarżanych o ukrywanie rzeczywistej skali prowadzonych wyrębów leśnych. Należy pamiętać, że to sztuczne powiększanie areалу lasów pierwotnych jest niezwykle korzystne finansowo dla wspomnianych krajów, chociażby w świetle ramowej konwencji zmian klimatu (UNFCCC) oraz możliwości uzyskiwania wysokich kompensacji za wdrażanie Programu REDD (*Reduction Emissions from Deforestation and Forest Degradation* — Program redukcji emisji spowodowanych wylesianiem i degradacji lasu). Według Ministerstwa Rolnictwa Indonezji w kraju tym jest 7,9 mln ha plantacji palmy oleistej. Do tego należy dodać dalsze 1,8 mln ha, które zostały przewidziane pod plantacje tzw. papierówki. Uprawy te automatycznie zwiększają ogólną powierzchnię indonezyjskich lasów, która w 2005 r. wynosiła 88,5 mln ha. Jednak organizacje ekologiczne są przeciwne zaliczaniu tych plantacji do kategorii lasu, ponieważ — ich zdaniem — tego rodzaju praktyki będą zachęcać kraje zasobne w lasy naturalne do przekształcania ich w monokulturowe arealy uprawne¹².

Przełomowe znaczenie dla działań redukujących nielegalne karczowanie lasów pierwotnych ma inicjatywa Unii Europejskiej określana jako Plan działań FLEGT (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*)¹³. Dokument ten określił zakres środków mających na celu zwalczanie problemu nielegalnego użytkowania lasów. Plan działań przedstawia szeroki zakres środków, których celem jest zwalczanie problemu nielegalnego użytkowania lasów. Określa on m.in. zasady pomocy w lepszym zarządzaniu i budowaniu potencjału w krajach produkujących drewno, sposoby zmniejszenia na terenie UE konsumpcji nielegalnie pozyskanego drewna oraz zniechęcenia instytucji UE do inwestycji, które mogłyby przyczyniać się do nielegalnego użytkowania lasów. Ponadto w planie uwzględnione zostały także

¹² N. Olsen, J. Bishop, *The Financial Costs of REDD. Evidence from Brazil and Indonesia*, Gland 2009, s. 39.

¹³ Zob. Rozporządzenie Rady (WE) nr 2173/2005 z 20 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia systemu zezwoleń na przywóz drewna do Wspólnoty Europejskiej FLEGT, Dz. Urz. L 347 z 30.12.2005, s. 1. Por. także: Rozporządzenie Rady (WE) nr 338/97 z 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi, Dz. Urz. L 61 z 3.3.1997, s. 1 oraz Decyzja nr 1600/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 lipca 2002 r. ustanawiająca szósty wspólnotowy program działań w zakresie środowiska naturalnego, Dz. Urz. L 242 z 10.9.2002, s. 1.

zasady zawierania tzw. dobrowolnych porozumień partnerskich (*Voluntary Partnership Agreement* — VPA) między Unią Europejską a pozaeuropejskimi krajami — producentami drewna. Jak na razie zawarto kilka umów partnerskich, m.in. z Ghaną i Republiką Konga (Kongo — Brazzaville)¹⁴. Wobec braku zadowalających efektów podjętych działań pewne nadzieje wiążą się z propozycją wdrożenia mechanizmu kontroli pochodzenia drewna i produktów drzewnych trafiających na unijny rynek — tzw. *due diligence system* (system zasad należytej staranności). System ten służyć ma zmniejszeniu ryzyka wprowadzania na rynek nielegalnie pozyskanego surowca. Niewątpliwie powyższa inicjatywa, w przypadku jej liczniejszego poparcia, może odegrać istotną rolę w walce ze zjawiskiem zawłaszczania przez wielkie międzynarodowe koncerny naturalnych obszarów leśnych na plantacje palmy olejowej¹⁵.

Uprawy monokulturowe a ochrona dzikich gatunków fauny i flory

Niekontrolowana gospodarka zasobami leśnymi, na wszystkich bez mała kontynentach, spowodowała drastyczny spadek liczby naturalnych obszarów występowania cennych gatunków fauny i flory. W konsekwencji wiele z nich zostało skazanych na zagładę. Sytuacja tygrysa sumatrzeńskiego, którego populacja zbliżyła się do stanu krytycznego, stanowi wymowne potwierdzenie tych niebezpiecznych trendów¹⁶. Na indonezyjskiej Sumatrze pozostało zaledwie 400 sztuk tych drapieżnych kotów. Główną przyczyną gwałtownego zmniejszenia się populacji tego rzadkiego drapieżnika jest przede wszystkim kurczeniem się jego naturalnych siedlisk. Zjawisko to spowodowane jest przede wszystkim niekontrolowanymi wycinkami lasów tropikalnych i przeznaczaniem pozyskanych w ten sposób terenów na plantacje palmy olejowej. Kolejną przyczyną jest nielegalny rynek handlu tygrysimi skórą oraz innymi pochodnymi tego zwierzęcia. Proceder ten zachęca bowiem miejscową ludność do zajmowania

¹⁴ *Forest Law Enforcement, Governance and Trade: the European Union*, European Forest Institute 2008. Podobne umowy negocjowane są z Kamerunem, Liberią, Malezją, Indonezją oraz Wietnamem.

¹⁵ <https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-flegt-briefing-note-1-200404_pl.pdf>, 15 listopada 2015 r.

¹⁶ Zob. R. Tilson, P.J. Nyhus, *Tigers of the World. The Science, Politics, and Conservation of Panthera Tigris*, San Diego 2010, s. 493 i nast.

się kłusownictwem. Służby ochrony parków narodowych, m.in. w Narodowym Parku Berbak na Sumatrze, odnotowują też coraz częściej przypadki ataków tygrysów na ludzi. Jak zauważają eksperci prowadzący badania dotyczące życia tych zwierząt, jest to efekt ograniczania przez człowieka obszarów zapewniających temu gatunkowi optymalną bazę pokarmową, m.in. na skutek zastępowanie naturalnych lasów monokulturowymi plantacjami¹⁷. Jeżeli proces ten będzie przebiegał w takim tempie jak dotychczas, tygrys sumatrzeński może podzielić los dwóch innych bliźniaczych gatunków, tygrysa jawańskiego i balijskiego, które zostały definitywnie wytrzebione¹⁸.

Przemysłowa eksploatacja lasów pierwotnych doprowadziła też do ubóstwa liczne lokalne społeczności uzależnione od zasobów leśnych. Na przykład poszczególne plemiona pierwotne, zamieszkujące puszcze południowo-wschodniej Azji, Amazonii, syberyjską tajgę czy też zielone obszary Afryki, pozbawione swojego naturalnego zaplecza uległy procesom dezintegracji. Proces ten ostatecznie przesądził o rozpadzie tradycyjnych struktur plemiennych¹⁹. Nie ulega zatem wątpliwości, że wspomniany proceder, lekceważący naturalne prawa przyrody, prowadzi do cywilizacyjnej i przyrodniczej degradacji cennych obszarów leśnych.

Masowe karczowanie lasów tropikalnych sprzyja też nękającym poszczególne kraje klęskom żywiołowym, takim m.in. jak susze, powodzie, huragany itd. Konsekwencje destrukcyjnej działalności człowieka ponoszą przede wszystkim kraje afrykańskie oraz niektóre azjatyckie (m.in. Indie, Pakistan, Bangladesz). Z tego też powodu ochrona różnorodności biologicznej, w tym licznych gatunków dzikich roślin oraz zwierząt, stała się problemem globalnym oraz przedmiotem międzynarodowej współpracy. Obejmuje ona również działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, które w najbliższym czasie muszą aktywniej niż do tej pory włączyć się w proces przeciwdziałania licznym patologiom zagrażającym naturalnym zasobom naszej planety. Skala oraz dynamika nielegalnej eksploatacji lasów tropikalnych, zdominowanej przez zorganizowane struktury przestępcze, potwierdza, że zjawisko to może w przyszłości zagrozić ziemskiej cywilizacji.

¹⁷ N. Franklin, *Last of the Indonesian Tigers a Cause for Optimism* [w:] J. Seidensticker, S. Christie, P. Jackson (eds.), *Riding the Tiger. Tiger Conservation Human-Dominated Landscapes*, Cambridge 1999, s. 130.

¹⁸ Tamże, s. 130 i nast.

¹⁹ C.W. Hobley, *Ethnology of A-Kamba and other East African Tribes*, "Cass Library of African Studies" 1971, No. 96, s. 132.

Problem tzw. zawłaszczania naturalnych obszarów ziemi i przeznaczenia ich na monokulturowe uprawy dotyczy także kontynentu afrykańskiego. Warto w tym miejscu przypomnieć głośną sprawę związaną z działalnością międzynarodowego koncernu SG Sustainable Oils w Kamerunie, któremu tamtejszy rząd przyznał koncesję na uprawę palmy olejowej na obszarze 300 mil kwadratowych. Problem polega na tym, że w spornym miejscu rośnie stary las pierwotny (deszczowy). Ponadto obszar objęty koncesją styka się z kilkoma parkami narodowymi i rezerwatami leśnymi, m.in. takimi jak Korup National Park, Bakossi National Park, Nta Ali Forest Reserve. Obszary te nawiedzane są również przez stada słoni leśnych. Jest to gatunek, któremu grozi wyginięcie z powodu masowego wycinania lasów. Nie bez znaczenia jest również fakt, że udzielenie koncesji nastąpiło z rażącym naruszeniem praw miejscowych plemion, których życie jest całkowicie zależne od lasu²⁰.

Rola organizacji ekologicznych w identyfikowaniu zjawisk patologicznych związanych z działalnością międzynarodowych koncernów branży oleju palmowego

Oskarżenie wielkich światowych koncernów o zawłaszczanie dziedzictwa przyrodniczego znajduje potwierdzenie w raportach udostępnianych światowej opinii publicznej przez organizacje ekologiczne. Nie bez winy są również poszczególne państwa, które tolerują co najmniej podejrzane praktyki tych podmiotów. Na przykład, jak wykazują wspomniane organizacje, Unia Europejska każdego roku importuje produkty o wartości 6 mld euro pochodzące z nielegalnej dewastacji lasów. Najpoważniejszy udział w tym procederze ma, zdaniem organizacji Fern, produkcja oleju palmowego²¹.

Szczególną aktywność w ujawnianiu nieetycznych, bądź wręcz kryminalnych, praktyk międzynarodowych koncernów spożywczych wykazuje Greenpeace. Działacze tej organizacji przebrani za orangutany dokonali w 2008 r. zajęcia pomieszczeń koncernu Unilever. Akcja miała na celu nagłośnienie podejrzanych kontaktów firmy z jej kontrahentami na Borneo (Indonezja), w szczególności chodziło o napiętnowanie koncernu za

²⁰ T. Nakonieczny, *Plantacje palmy olejowej zagrażają lasom deszczowym Kamerunu*, „Dzikie Życie” 2012, nr 7–8, s. 32.

²¹ <<https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/opinion/indonesia-palm-oil-industry-defends-environmental-record>>, 14 listopada 2015 r.

niszczenie, poprzez wspieranie monokultur palmy olejowej, tamtejszych siedlisk orangutana. Przykład ten dowodzi, że zdecydowana walka z patologicznymi praktykami skrywanymi przez międzynarodowych monopolistów branży spożywczej i drzewnej może znacząco ograniczyć niszczenie cennych przyrodniczo obszarów naszej planety.

Kilka lat później Greenpeace zamieścił na swojej stronie internetowej dość drastyczną reklamę batonika KitKat, w której bohater filmu zamiast w wafel wgryzał się w palec orangutana, po czym na ekranie pojawiała się plama krwi. Film obejrzały miliony użytkowników Internetu. Obawiając się bojkotu konsumpcyjnego oraz zdecydowanych protestów organizacji ekologicznych, koncern Nestlé w 2010 r. wycofał się z realizacji swojego kontrowersyjnego projektu. Podobnie zareagowała kooperująca z nim firma indonezyjska. W efekcie tych lub podobnych akcji organizacji ekologicznych główni gracze na rynku oleju palmowego, tacy jak Unilever, Cargill, Nestlé, przystąpili do koalicji pozyskującej olej ze sprawdzonych źródeł — odpowiadających zasadom zrównoważonego rolnictwa i ochrony środowiska²².

Liczącymi się osiągnięciami w walce z przestępczością skierowaną przeciwko dzikiej przyrodzie może pochwalić się także Agencja Badania Środowiska (Environmental Investigation Agency — EIA). Siedziby tej niezależnej organizacji proekologicznej znajdują się w Wielkiej Brytanii oraz USA. Głównym zadaniem EIA jest ochrona naturalnych zasobów ziemi. Stąd w obszarze zainteresowania agencji znajdują się m.in. zagrożone gatunki dzikiej fauny i flory. W ich obronie organizacja podejmuje działania na całym świecie, często współpracując z innymi podmiotami o zasięgu międzynarodowym, takimi jak Interpol czy Światowa Organizacja Celną. Agencja korzysta przy tym z niekonwencjonalnych metod, dekonspirując sprawców przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu. Jej członkowie w ramach prowadzonych śledztw przenikają do nielegalnych struktur przestępczych i w stosownym czasie ujawniają ich działalność, najczęściej za pośrednictwem mediów. W ten sposób EIA informuje także światową opinię publiczną o udziale poszczególnych państw w procederze handlu zakazanymi gatunkami zwierząt i roślin oraz ich pochodnymi. Z tego powodu została ona objęta zakazem działalności na terytorium Chin. Problematyka nielegalnego przejmowania naturalnych siedzib chronionych gatunków fauny na plantacje palmy olejowej znajduje się w szczególnym zainteresowaniu aktywistów związanych z działalnością EIA. Członkowie tej

²² M. Jarkowiec, *Wgryzasz się w palec orangutana*, „Gazeta Wyborcza” 2015, 14–15 listopada, s. 23.

organizacji demaskują nieformalne powiązania zorganizowanych struktur przestępczych, funkcjonujących na rynku drewna tropikalnego, z międzynarodowymi koncernami przemysłu spożywczego, paliwowego oraz kosmetycznego²³.

Przeciwdziałanie patologiom na rynku produkcji oleju palmowego — wybrane przykłady

Doniosłą rolę w przeciwdziałaniu zjawisku nieograniczonej eksploatacji światowych zasobów leśnych, ściśle powiązanemu z koncernami spożywczymi, odgrywają międzynarodowe porozumienia branżowe. Jednym z przykładów takiego sojuszu na rzecz ochrony środowiska może być Porozumienie dla zrównoważonej produkcji oleju palmowego (*The Roundtable on Sustainable Palm Oil* — RSPO). Sygnatariusze RSPO reprezentują wiele różnych środowisk, w tym plantatorów palmy oleistej, producentów oraz sprzedawców wyrobów zawierających olej palmowy. Członkami porozumienia są również międzynarodowe organizacje ekologiczne i konsumenckie. Głównym celem porozumienia jest promowanie wykorzystania oleju palmowego pochodzącego z tych terenów, które nie przyczyniają się do zubożenia wartości przyrodniczych i nie oddziałują negatywnie na lokalne społeczności. Aby uzyskać certyfikat RSPO właściciele lub zarządcy plantacji muszą wykazać się aktywnymi działaniami na rzecz ochrony środowiska. W szczególności wymóg ten dotyczy troski o lasy pierwotne, które otaczają plantacje palmy olejowej, a także zagrożone wyginięciem gatunki fauny i flory. System RSPO jest ważnym narzędziem certyfikacji, które pozwala, poprzez odpowiednie oznaczenie towaru, odróżnić produkty zawierające olej palmowy (ciastka, popcorn, kosmetyki, biopaliwa) pochodzący z plantacji wykazujących się dbałością o lokalne ekosystemy od wytworów wyprodukowanych z rażącym naruszeniem prawa oraz międzynarodowych standardów ochrony środowiska.

Warto zauważyć, że za sprawą wielkich korporacji spożywczych i kosmetycznych zapotrzebowanie na olej palmowy w ostatnich latach gwałtownie wzrosło²⁴. Ceny tego surowca na światowych rynkach utrzymują się

²³ Zob. EIA, *Banking on Extinction: Oil Palm, Orangutans and Certified Failure of HSBC's Forest Policy*, London 2013, s. 3–10.

²⁴ Dzięki olejowi palmowemu zachowują swoją zwartą konsystencję tak popularne produkty spożywcze jak Nutella oraz cukierki M&M.

na bardzo wysokim poziomie, stąd w branży olejowej określa się go mianem „czerwonego złota”. Wysoką wydajność oleju palmowego uzyskuje się m.in. dzięki nawożeniu, które prowadzi do zanieczyszczenia wód gruntowych, a tym samym negatywnie wpływa na lokalne środowisko. System RSPO wyróżnia certyfikacje samych plantacji palm olejowych, jak również kolejnych ogniw przetwarzania i wykorzystania oleju palmowego²⁵. Należy dodać, że członkowie RSPO zobowiązują się konsultować swoje przedsięwzięcia ze społecznościami lokalnymi, w szczególności wykorzystywać w produkcji tzw. zielone technologie oraz pozostawiać na plantacjach korytarze dla zwierząt. Krytycy porozumienia podkreślają, że skupia ono jedynie 40% podmiotów związanych z rynkiem produkcji i dystrybucji oleju palmowego, a ponadto wielu jego sygnatariuszy wspiera RSPO jedynie w trosce o swój wizerunek, co w praktyce nie zawsze wiąże się z przestrzeganiem przyjętych zobowiązań. Dodatkowo istnieje realne niebezpieczeństwo „prania oleju”, czyli mieszania oleju pochodzącego z nielegalnych plantacji oraz z produkcji sprzecznej z krajowymi i międzynarodowymi standardami z olejem objętym certyfikacją RSPO. Nie ulega wątpliwości, że wobec niesłabnącego zapotrzebowania rynku spożywczego na olej palmowy, wspomniane praktyki staną się istotnym narzędziem omijania prawa i norm branżowych przez nieuczciwych producentów i dystrybutorów, a także międzynarodowe organizacje przestępcze specjalizujące się w fałszerstwach żywności²⁶. Wspomniane działania są niezwykle ważne, bowiem jak przewiduje FAO zapotrzebowanie rynków żywności na surowiec z palmy oleistej będzie systematycznie wzrastać. Przewiduje się, że do 2050 r. rynki te pochłoną trzy razy więcej oleju palmowego aniżeli obecnie. Stąd, jak się powszechnie uważa, system RSPO może stanowić istotne narzędzie w walce ze zjawiskiem nielegalnego karczowania lasów pierwotnych i przeznaczania pozyskanych w ten sposób obszarów na plantacje palmy olejowej. Pamiętać również należy, że lasy te stanowią naturalne siedliska ginących gatunków zwierząt, często określanых mianem gatunków flagowych. Na przykład na indonezyjskiej wyspie Borneo żyje obecnie

²⁵ B. van der Meulen (ed.), *Private food law. Governing food chains through contract law, self-regulation private standards, audits certification schemes*, Wageningen 2011, s. 195; M. Chin, *Biofuels in Malaysia. An analysis of the legal and institutional framework*, Bogor Barat 2011, s. 13.

²⁶ Zob. W. Pływaczewski, R. Płocki, *Rynek żywności — identyfikacja zagrożeń oraz propozycje dotyczące przeciwdziałania patologiom* [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Szczepno 2013, s. 11 i nast.

50 tys. orangutanów, jednakże ich liczba na skutek kurczenia się naturalnych siedzib gwałtownie spada. W przypadku sąsiedniej Jawy populacja orangutana szacowana jest na zaledwie 7 tys. zwierząt. Jeszcze do niedawna na tej wyspie żyło co najmniej dwa razy więcej przedstawicieli tego unikatowego gatunku²⁷.

Z nadzieją należy odnieść się także do inicjowanych przez różnego rodzaju organizacje międzynarodowe programów ograniczania niekontrolowanej wycinki lasów tropikalnych. Na przykład niektóre indonezyjskie koncerny reprezentujące branżę drzewną powoli — przede wszystkim na skutek nacisków ze strony organizacji ekologicznych — zgłaszają chęć uczestnictwa w tych przedsięwzięciach. Między innymi taki akces zgłosił azjatycki gigant tej branży Asia Pulp and Paper (APP), wcześniej wielokrotnie oskarżany przez organizacje ekologiczne o prowadzenie rabunkowej gospodarki leśnej. Konsorcjum podpisało umowę dotyczącą zakupu tzw. kredytów węglowych (*Emission Reduction Units* — ERU)²⁸. Jest to pierwsze tego typu porozumienie, które będzie finansowane przez prywatną firmę. Uzyskane w wyniku sprzedaży kredytów fundusze zostaną przeznaczone na ochronę około 16 tys. ha lasów na półwyspie Kampar na Sumatrze. Lasy te były zakładane jako plantacje drzew szybko rosnących i zostaną zachowane jako Rezerwat Węglowy Kampar. Czas trwania projektu wynosi 33 lata. W tym okresie koncern zainwestuje własne środki w zakup kredytów węglowych, a uzyskane w ten sposób pieniądze zostaną przeznaczone na programy rozwojowe skierowane do lokalnych społeczności. Należy zauważyć, że gdyby nie groźba bojkotu przez organizacje ekologiczne wyrobów wielkich międzynarodowych korporacji, które ściśle kooperują z firmami indonezyjskimi, te ostatnie zapewne dalej bojkotowałyby liczne inicjatywy podejmowane na rzecz ograniczenia leśnych wyrębów²⁹.

Przełomowe znaczenie dla ochrony tropikalnych lasów ma również inicjatywa pięciu państw afrykańskich określana jako Deklaracja Zanzibar (*Zanzibar Declaration on Illegal Trade in Timber and Forest Products*). Deklarację przyjęto w 2015 r., w trakcie obrad Światowego Kongresu

²⁷ Zob. M. Berkowska, *Palma olejowa przynosi zysk*, „National Geographic Traveler” 2015, s. 82 i nast.

²⁸ M.A. Ridley, *Lowering the Cost of Emission Reduction. Joint Implementation in the Framework Convention on Climate Change*, Kluwer Academic Publishers 1998, s. 25 i nast.

²⁹ O. Springat-Baginski, E. Wollenberg, *REDD, Forest Governance and Rural Livelihoods. The Emerging Agenda*, Bogor Barat 2010, s. 78.

Leśnego w Durbanie (RPA), a jej sygnatariuszami zostały państwa najdotkliwiej odczuwające skutki nielegalnego handlu drewnem (Kenia, Tanzania, Uganda, Madagaskar, Mozambik). Podpisanie wspomnianego porozumienia zostało poprzedzone długotrwałymi negocjacjami, w których udział wzięli przedstawiciele krajowych oraz międzynarodowych agencji leśnych oraz organizacji pozarządowych, takich jak TRAFFIC, WWF oraz SADC (Southern African Development Community)³⁰.

Kolejną znaczącą inicjatywą zmierzającą do ograniczenia zjawiska nielegalnej eksploatacji zasobów leśnych jest działalność Rady Dobrej Gospodarki Leśnej (Forest Stewardship Council — FSC). Jest ona międzynarodową organizacją, która, opierając się na autorskim systemie certyfikacji, promuje odpowiedzialne gospodarowanie światowymi zasobami leśnymi. Skupia właścicieli i zarządców lasów, organizacje społeczne i przyrodnicze, firmy przetwórstwa drzewnego i papierniczego, sieci handlowe oraz osoby prywatne, zainteresowane odpowiedzialną gospodarką leśną. Organizacja powstała w 1993 r. Jako główną zasadę wprowadziła oznakowanie logo FSC produktów pochodzących z obszarów leśnych, które spełniają standardy uzgodnione przez członków tej organizacji. Członkowie FSC skupieni są w trzech umownych izbach:

- społecznej — której celem jest poprawa warunków życia osób pracujących w lasach, społeczności rdzennych oraz ludności lokalnej żyjących na terenach leśnych;
- ekonomicznej — reprezentowanej głównie przez instytucje i firmy zainteresowane komercyjnym wykorzystaniem zasobów leśnych i ich certyfikacją;
- przyrodniczej — do której należą organizacje i instytucje związane z ochroną środowiska naturalnego, dążące do poszanowania walorów przyrodniczych obszarów leśnych.

Członkowie organizacji FSC odpowiadają za opracowanie standardów prawidłowej gospodarki leśnej oraz standardów dotyczących kontroli przepływu surowców z lasów certyfikowanych w różnego rodzaju firmach przetwórczych i handlowych — standardy kontroli pochodzenia produktu. Przyjętą zasadą przy podejmowaniu wszelkich decyzji w FSC jest uzyskanie konsensusu, czyli zgody wszystkich trzech izb. Uzgodnienia, które znalazły poparcie trzech izb, zostają przyjęte jako obowiązujące dla wszystkich podmiotów związanych z tym systemem (członków

³⁰ <http://www.wwf.org.uk/about_wwf/press_centre/?unewsid=7669>, 15 września 2015 r.

organizacji, certyfikowanych, certyfikujących, obserwatorów, pozostałych zainteresowanych). Rada postrzegana jest jako najdynamiczniej rozwijający się dobrowolny, wolnorynkowy mechanizm kreowania odpowiedzialnego leśnictwa³¹. W 2001 r. powołane zostało krajowe przedstawicielstwo FSC pod nazwą FSC Polska. Sygnatariuszami tego porozumienia były następujące podmioty: Liga Ochrony Przyrody, Stowarzyszenie Producentów Płyt Drewnopochodnych oraz Polski Klub Ekologiczny. W 2003 r. FSC Polska została zarejestrowana jako organizacja pozarządowa o charakterze non profit w Krajowym Rejestrze Sądowym pod nazwą Związek Stowarzyszeń Grupa Robocza FSC Polska. Od 2006 r. funkcjonuje jako organizacja pożytku publicznego. W czerwcu 2012 r. przyjęto nową nazwę związku — Związek Stowarzyszeń na rzecz Odpowiedzialnego Leśnictwa, która obowiązuje od 29 sierpnia 2012 r. Związek jest jedynym akredytowanym polskim przedstawicielem przy Forest Stewardship Council.

Skutecznym sposobem przeciwdziałania nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych, polegającej m.in. na ich przekształcaniu w plantacje palmy oleistej lub w inne monokultury, jest niewątpliwie wspieranie międzynarodowych porozumień dotyczących ograniczenia zjawiska nielegalnych wyrębów lasów. Przykładem takiej inicjatywy jest m.in. Międzynarodowe porozumienie w sprawie drewna tropikalnego (*International Tropical Timber Agreement* — ITTA)³².

Podsumowanie

Niewątpliwie także działania na rzecz tworzenia nowych chronionych obszarów leśnych, takich m.in. jak parki narodowe oraz rezerваты przyrody, zaliczyć należy do tych przedsięwzięć, które w znacznym stopniu ograniczyć mogą negatywny wpływ współczesnej cywilizacji na siedliska rzadkich zwierząt i roślin. Gwarantem prawidłowego i przede wszystkim bezpiecznego funkcjonowania tego rodzaju chronionych miejsc jest dobrze przygotowana i wyposażona służba ochrony przyrody. Jej zadaniem

³¹ <www.fsc.org>, 15 listopada 2015 r.

³² Pierwsza międzynarodowa umowa w sprawie drewna tropikalnego (ITTA) została zawarta w 1983 r. pod auspicjami Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD). Obecnie obowiązujące porozumienie podpisano w 1994 r., było ono renegocjowane w latach 2005/2006.

powinno być również angażowanie lokalnych społeczności do działań na rzecz ochrony naturalnego środowiska człowieka, głównie poprzez wspieranie ekoturystyki³³. Ta zaś może rozwijać się pod warunkiem wsparcia działań proekologicznych nie tylko ze strony lokalnych władz, lecz także, a może przede wszystkim, ze strony tych podmiotów, które są odpowiedzialne za nadmierną eksploatację pierwotnych zasobów leśnych. Jak wcześniej wskazano, są to m.in. wielkie międzynarodowe korporacje, których dotychczasowa partycypacja w ochronie lasów jest rażąco niewspółmierna do uzyskiwanych dochodów z ich eksploatacji. Ważne zadania stoją także przed organami ścigania oraz innymi podmiotami zaangażowanymi w walkę z przestępczością zorganizowaną przeciwko środowisku (*environmental crime*)³⁴. Jak wcześniej podkreślono, dynamicznie rozwijający się przemysł spożywczy oraz paliwowy i kosmetyczny, bazujący na oleju palmowym, będzie w najbliższych latach potrzebował nowych obszarów eksploatacyjnych dla swojej działalności. Ważne jest, aby rozwój ten nie zagroził najcenniejszym obszarom naszej planety. Stąd wynika pilna potrzeba nie tylko monitorowania i identyfikowania pojawiających się zagrożeń, lecz przede wszystkim podejmowania skoordynowanych działań na wszystkich płaszczyznach: legislacyjnej, instytucjonalnej oraz edukacyjnej.

Apelując o podejmowanie skoordynowanych działań w obronie światowego dziedzictwa przyrodniczego, należy pamiętać, że takie zjawiska jak ocieplanie klimatu, zanik bioróżnorodności, kwaśne deszcze, zanieczyszczenie wody i powietrza są niewątpliwie skutkiem zachłanności międzynarodowych koncernów przemysłowych. Koncerny te są zatem odpowiedzialne za istotny ubytek naturalnych siedlisk przyrodniczych³⁵. Dlatego udział w lokalnych oraz globalnych przedsięwzięciach na rzecz ochrony lasów tropikalnych jest nie tylko celowy i konieczny, lecz przede wszystkim powinien wynikać z chęci, chociażby częściowego, zrekompensowania szkód ekologicznych, jakich środowisko naturalne doznało na skutek rabunkowej działalności licznych podmiotów kojarzonych z globalną gospodarką, w tym z branżą oleju palmowego.

³³ Por. L.A. Vivanco, *Green Ecocounters. Shaping and Contesting Environmentalism in Rural Costa Rica*, Berghen 2007, s. 1–21.

³⁴ Por. W. Pływaczewski, *Combating Organised Poaching in Africa. Activities of the Kenia Wildlife Service* [w:] W. Pływaczewski (ed.), *Organized Crime and Terrorism. Reasons — Manifestation — Counteractions*, Olsztyn 2011, s. 40 i nast.

³⁵ Szerzej na ten temat: R. Ellefsen, R. Sollund, G. Larsen (eds.), *Eco-global Crimes. Contemporary Problems and Future Challenges*, Farnham 2012, s. 33 i nast.

Roma and environmenta case study — Community Rudňany

Abstract. The article is focused at the Roma community topic in the Rudňany village. Its goal is to describe the various areas of risks related to the community. The impact of the Roma people present in various parts of the environment is also described. The article provides an overview of currently used preventive measures against criminality of the Roma, using education, training and in particular activities officer specialist.

Keywords: Roma, environment, impacts, risks, prevention

Introduction

The first mention of the arrival of Roma to the village is dated to 1950, when the first family of forty people immigrated to the village. Roma reportedly came here to work and built two colonies in the district of Zimná dolina and Podbrezová. In the 70s, these colonies were moved as a result of the influx of working people and demand for construction of houses and infrastructure, and also because of soaring Roma community. Currently, there are 5 Roma communities located in Rudňany, representing 2,258 Roma people of total 4,186. Roma way of life in this area is fraught with environmental, social, crimes, epidemiological risks, and the risks associated with housing.

Environmental risks

Closed mines left a legacy of industrial waste, which remains a constant threat for the population of the entire village. The whole area is still contaminated with toxic emissions and had been surrounded by former parts of production facilities, landfills and abandoned mines. Devastated vegetation and environment is a negative result of the activities in and around the former factory. Spiš region is known not only for aesthetics part of degradation

of the environment, but also heavy metals present in environment. Higher amounts of them are easily found in almost every element of the nature.

In mentioned settlement, the major source of pollution is in fact the place where it is located itself, as this is an industrial zone. There are the remains of heavy metals, oils, and other industrial materials in the soil.

Another source is a toxic waste dumped after mining — a heap induced on the hill above the village. As a result of a rain and melting snow, water with a high content of heavy metals flows into and contaminate soil settlement. The toxic mine waste rocks contain traces of mercury, which may cause mental disorders, birth defects, kidney failure, and other diseases.

Fig. 1. Devastated forests near settlements

Zdroj: Gáll, 2015

Another source of threats to the population are abandoned mines that gradually collect water from both, underground and surface sources, and possibly could begin to release highly toxic discharges into the environment. There is a tunnel Rochus nearby, where underground mining areas are flooded. The water is drained into Rudniansky potok used by the Roma children in summer for swimming that is getting contaminated.

The waste pollutes the surrounding water and soil by increased amount of heavy metals, particularly mercury, copper, arsenic, cadmium, lead and zinc. Around the former mine operations, there is more than 40 square kilometers of contaminated soil. The lead concentration is around 1 mg/kg, while the Slovak standards permit only 0.1 mg/kg. For this environment characteristic, mercury is, however, one of the most harmful elements.

In surroundings of Rudňany, mercury is found in almost every area, not just where it had been processed (Hancuľák et al., 2006).

The settlers are exposed to toxins with long-term health effects, including the risk of neurological damage. Given the strong contamination with heavy metals, it is considered for residents of this site as unsuitable for life.

Other environmental risks are associated with the individual components of the environment. Roma cause the air pollution by burning literally “anything”. Bathing, washing, throwing the waste away into nearby streams pollute the water. Continuous accumulation of waste goes hand in hand with contamination of soil. Roma are ruthless to the forest as well. Often times, they cut down healthy, strong trees. Playing with matches is improvised and inadequate heating element in a hut often causes a fire in the open air, thus damaging not only their own dwelling, but also a forest and meadow ecosystems.

Epidemiological risks

Mentioned source of risk are the settlements residents themselves. They refuse to use high-capacity container located at the beginning of the village because of the access road.

Fig. 2. Empty container in the settlement

Zdroj: Gáll, 2015

It is used minimally because it is too far from their homes, said the dwellers. Therefore they throw away the municipal waste without any hesitation right in the middle of the settlement between the apartment

buildings. They also satisfy their biological needs right in the same place, contaminating the area with feces. Rain then transmits the waste across the colony. After larger downpours, whole area is flooded up to 20 cm of.

Given the fact that residents of settlements keep the dogs and they are moving around these municipal landfills, they also get in contact with children who may be infected by this contamination. There is also a noted presence of rodents, mainly rats, which have sufficient means of subsistence, also gets in contact with the population, dogs and the potential transmission of infections and diseases. In the absence of hygiene, in 2014 was recorded and subsequently cured hepatitis A. Currently (2015) there are reported infectious diseases such as scabies, parasitic tapeworms lice, fleas and bedbugs. These may be a ticking epidemiological threat.

Fig. 3. Waste dump in the settlement

Zdroj: Gáll, 2015

Social risks

Mining and processing of the ore were the main sources of employment until the early 90s. Unexpectedly rapid downturn of the industry and change of the social situation of the village caught unprepared and fell

hard especially for people with low qualifications and other disadvantaged on the labor market. Many of them have not found work. The closure of Rudňany mines caused employment in the surrounding villages have fallen dramatically. Specific groups for which the situation is likely to hit hardest were the inhabitants of Roma settlements. Moreover, they also suffer from structural discrimination in the labor market. Improving the quality of the environment therefore in this case occurred at the expense of social and economic situation (Filčák, 2004).

There is a 100% unemployment rate in the village, while livelihood is provided mainly by social benefits from raising children and occasional work. Roma often like to claim that they are employees no one wants while they reject to take a blame themselves. Currently, few employers employ uneducated people with such inadmissible living conditions and habits. The education level is alarming, some cannot even read or write. Currently, 60–90% of Roma do not complete primary education. (Djonič et al, 2013) social risks often lead to crime. Common adverse phenomenon within Roma communities is usury which is also the phenomenon of mental and physical oppression.

Dwelling risks

Residents often live in self-built brick huts that are built in black and not-legally owned lands. In some locations, there is none sewerage system or gas connection. Water from public fountains is being transferred from the reservoir and the water flowing from metal flanges. Of basic engineering networks the only available one is electricity. Part of the population inhabits three poor, devastated residential apartment buildings, other residents inhabit individually built one-room dwellings.

Dwelling in residential buildings does not meet even basic conditions for living. The buildings are falling apart, the dampness, foundations fumbled. The roof is for all three residential buildings destroyed. The apartment buildings also include rooms for housing with no natural light. Given the fact that the houses are waterlogged, untreated, devastated combined with the local population's activities and weather conditions, outer structure decays. Roofs are in a dilapidated condition, in some places roof does not exist at all. Conditions for the crisis scenario of collapse of houses are met often times, which may endanger people in the life and health.

Fig. 4. A settlement Zabijanec in the village Rudňany

Zdroj: Gáll, 2015

Criminal risks

Influence of Roma family on criminality of the community members can be considered today as extremely actual problem. Based on extensive experience, it is possible to claim that the Roma problem is the integration of the socially disadvantaged family environment. One reason is the passive attitude of parents towards education. For this reason, it is important to ensure a consistent approach of family and school to upbringing and education of Roma children. A child who fails to respect fundamental societal norms, parents were probably badly educated and trained in terms of internal discipline. (Havaj, 2014)

Criminal activity is determined by the degree of psychological and somatic development, characteristics and motives to commit crime. Roma young people commit crimes more often in groups and with associates. Crime is committed in many cases spontaneously under the influence of the situation.

In period of 2013 and 2014, following crimes were committed in mentioned settlement: theft of wood, sexual abuse, malpractice nutrition and bodily harm (Gáll, 2015).

Based on the analysis supported by the development of statistical indicators of criminal activity, it was found that in this monitoring area,

property crimes are mostly committed, mainly focusing on the theft of wood from the surrounding forests belonging to forest land.

Fig. 5. Theft of wood mass

Zdroj: Gáll, 2015

As long as Roma are aware impunity of people under 18, often they send their minors and juveniles to steal the timber. Adults are aware that they are criminally punishable, therefore they use their children for these activities. Parents teach their children devastate nature in fact, therefore it is necessary to increase their awareness of the environment in schools. (Drotárová-Blišťanová, 2014)

Crime prevention in the context of the Roma community

In professional circles there is an opinion that crime as a socio-pathological phenomenon needs to be and can only be addressed in a comprehensive application of the social, moral, educational, socialization, re-socialization methods and means.

History confirms that preference criminal penalties does not deliver expected positive outcome. In the prevention of crime and other antisocial

activities, preferred ought to be the forms of socio-cultural and educational activities because these are the tools that create a moral-political and legal situation in the consciousness of a person's attitude, which motivates a person to act socially, thus helping suppress unwanted contrary to society and moral law. It should be noted that criminal liability including penalty is always followed and has a role to protect the society against a possible repetition of crime.

Preventive activities include preventive action during the days of the payment of social benefits. Then, the action aims to prevent distortion of public policy in the area of post offices, public places, food, disregard for regulations, municipalities, such as illegal consumption of alcohol in public. During the payment of social benefits disputes arise mainly because of the excessive consumption of alcoholic drinks, where passions outweigh common sense. They then end up either in a battle in the village, or ruptures members living in the same household.

Use of personal officer specialist could also be a benefit. He is supposed to meet regularly with Roma and social field workers, to discuss the situation in a particular area to ensure compliance with public order and resolve disputes, raising legal awareness in Roma communities and so on (Kralčáková, 2009). In this role, specialist officers carry out supervision of the safety and smoothness of road traffic around school facilities, especially around time of arrival and departure of students. There is surveillance nearby Rudňany primary school. One of the activities of administrators specialists are regular meetings with the directors of the primary schools in the villages. At a primary school in the village Rudňany, there is a meeting conducted a every other week or when necessary. The meetings address issues about attendance of students to schools, pupils' behavior and immediate challenges of schools with pupils who may referent specialist within their powers and possibilities to solve. Officer also conducts the interview with these problematic pupils. He also leads discussions and lectures focused on bullying, drugs, racist and other current issues. Effective preventive tool could also be a safety education for children (Križovský-Lošonczi, 2011) Personal officer specialist can also notice behavioral disorders that may presage of criminality, and adequately to respond on them (Havaj, 2014).

The most important activity within the direct action of specialist officers is preventive action in specific settlements aimed at reducing crime committed by Roma but also the increasing confidence in the police department. Significant time is focused on preventing drug abuse

and psychotropic substances. Preventive work lays in the detection of illegal collection of energy. Considerable time preventive action in the community is also aimed at preventing drug abuse and other psychotropic substances.

Conclusion

The issue of the Roma is one of the many topics that resonate in our society. It is a worldwide problem, not just the problem of Slovakia. By their lifestyle, indifference, passive attitude to the environment, Roma people represent environmental, social and criminal risk. Given the rapid growth of their population it is necessary to address the issue. Maladjusted citizens should change their attitude towards society, environment, adjust their habits and priorities. Since they can no longer do it themselves, it is appropriate to apply different types of prevention, motivation and so on. One of the most important areas requiring attention is the education and training of Roma people. They but must cooperate, understand and want. Otherwise it will be unnecessarily spent forces and means.

Bibliography

1. Djonic D. et al., *Hiv-related risk behaviors among roma youth in serbia: results of two community-based surveys*, journal of adolescent health 52 (2013) 234–240.
2. Ekológia v obci Rudňany [on-line]. [citované] Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/19869/Folia_geographica_2013_22_Angelovicova,%20Boguska,%20Fazekasova,%20Solar.pdf.
3. DROTÁROVÁ, J. - BLIŠŤANOVÁ, M.: The Importance and Optimization of The Educational Process of Environmental Management and Environmental Engineering for Security Managers, 5th world Conference on Learning, Teaching& Educational Leadership, Prague, 2014, Procedia — Social and Behavioral Sciences, in print.
4. Gál S.: Analýza bezpečnostného prostredia vybranej lokality, Záverečná práca, VŠBM v Košiciach, 2015.
5. Hančulák J., Bobro M., Šestinová O., Brehuv J., Slančo P.: Ortuť v prostredí starých banských záťaží Rudnian a Merníka, In Acta Montanistica Slovaca Ročník 11 (2006), mimoriadne číslo 2, 295–299.